

## BİYOPOLİTİKADAN PSİKOPOLİTİKAYA: DİJİTAL ÇAĞDA ÖZNEİN DÖNÜŞÜMÜ VE POSTHÜMANİST ARAYIŞLAR

Fatih LAÇIN\*

Atf: Laçin, Fatih. "Biyopolitikadan Psikopolitikaya: Dijital Çağda Öznenin Dönüşümü ve Posthümanist Arayışlar", *Sosyologca*, Sayı 31 (2026), s. 161-173.

**ÖZ:** Bu çalışma, iktidar teknolojilerinin bedensel disiplinden (biyopolitika) zihinsel sömürüye (psikopolitika) evrildiği paradigma değişimini Byung-Chul Han, Michel Foucault, Yuval Noah Harari ve Rosi Braidotti gibi düşünürlerin perspektifinden analiz etmektedir. Makale, Foucault'nun kapalı mekanlarda bedenleri terbiye eden disiplin toplumunun yerini, neoliberal sistemin "yapabilirlik" (ebilmek) kipiyle işleyen ve bireyi hem efendi hem köle kılan "performans toplumu"nun aldığını savunmaktadır. Dijital çağda özne, dışsal bir zorlama olmaksızın, dijital panoptikon ve şeffaflık ideolojisi altında kendi rızasıyla kendini ifşa ederek veriye dönüştürmekte ve "kendinin sömürgecisi" haline gelmektedir. Makalede ayrıca, verinin kutsallaştığı Dataizm ve gözetleme kapitalizmi bağlamında "Öteki"nin yok oluşu ve "aynının terörü" kavramları incelenmektedir. Sonuç olarak, bu dijital tükenmişlikten çıkış yolu olarak, hümanizmin dar sınırlarını aşan, teknoloji ve doğa ile ilişkiselliği yeniden kucaklayan, olumlu bir posthüman etik anlayışı önerilmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Psikopolitika, Biyopolitika, Neoliberalizm, Dijital Uygarlık, Posthümanizm.

### From Biopolitics to Psychopolitics: The Transformation of the Subject and Posthumanist Inquiries in the Digital Age

**ABSTRACT:** This study analyzes the paradigmatic shift of power technologies from bodily discipline (biopolitics) to mental exploitation (psychopolitics) through the perspectives of thinkers such as Byung-Chul Han, Michel Foucault, Yuval Noah Harari, and Rosi Braidotti. The article argues that Foucault's disciplinary society, which trained bodies in enclosed spaces, has been replaced by a "performance society" that operates through the neoliberal mode of "ability" (the power to do), turning the individual into both master and slave. In the digital age, the subject voluntarily exposes themselves under the digital panopticon and the ideology of transparency, transforming into data and becoming a "self-exploiter" without external coercion. Furthermore, the concepts of the disappearance of "the Other" and the "terror of the Same" are examined within the context of Dataism, where data is sacralized, and surveillance capitalism. Consequently, as a way out of this digital exhaustion, the study proposes an affirmative posthuman ethical approach that transcends the narrow boundaries of humanism and embraces a renewed relationality with technology and nature.

**Key Words:** Psychopolitics, Biopolitics, Neoliberalism, Digital Civilization, Posthumanism.

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 26.03.2026

Kabul Tarihi : 13.06.2026

\* Bilim Uzmanı, Milli Eğitim Bakanlığı, fatihlaciin@gmail.com, ORCID: 0009-0001-9595-7782

## Giriş Yerine: İktidar Teknolojilerinde Paradigma Değişimi

Bu çalışma iktidarların bedensel disiplinden zihinsel sömürüye evrildiği bir paradigma değişimini analiz etmeyi amaçlar. Bu düzeyde baktığımızda Michel Foucault'nun biyopolitika kavramı bağlamında baktığımızda, 17. yüzyıldan itibaren bedeni bir üretim makinesi haline getirmeyi ve nüfusu doğum, ölüm, sağlık gibi biyolojik süreçler üzerinden yönetmeyi hedefleyen bir iktidar teknolojisi ortaya çıkmıştır. Bu sistem; kışla, fabrika, hastane ve okul gibi kapalı mekanlarda "itaatkâr özneler" imal eden, yasaklar ve "meli/malı" (gereklilik) kipiyle işleyen bir disiplin toplumunu oluşturur. Ceza ve baskı odaklı olan bu iktidar biçimi, beden üzerinde bir "ortopedi" uygulayarak onu endüstriyel üretime uygun hale getirir. Günümüzde ise bizi yakından ilgilendiren iktisadi üretim tarzı, bedensel dirençlerin aşılmasından zihinsel süreçlerin optimize edilmesine, yani maddi üretimden gayri maddi üretime kaymıştır.

*"Bugün Heidegger'in varoluşsal-ontolojisinin yeniden yazılması gerekecek, çünkü şu anda herkes boyun eğdirilmiş bir özne olmadığına, aksine gelişen, kendi kendisini optimize eden bir proje olduğuna inanıyor. [...] Dijital olan, bir proje ortamıdır."*<sup>1</sup>

Bu değişimle birlikte açıkça görülmektedir ki Foucault<sup>2</sup>'nin bahsettiği disiplin toplumu yerini Byung-Chul Han'ın vurguladığı "performans toplumu"na bırakır. Han'ın tanımladığı psikopolitika, daha farklı bir boyutta ele alınarak artık bedeni değil doğrudan insan ruhunu, zihnini ve dikkatini sömürünün nesnesi haline getirdiği görülmektedir. Neoliberal sistemde iktidar, özgürlüğü baskılamak yerine onu sömüren bir yerden ele alarak, "akıllı", "dost" ve "yaratıcı" bir form alır. Bu yaratılmaya çalışılan yeni düzende birey, dışsal bir otoriteye boyun eğen bir "özne" olmaktan çıkıp, kendini sürekli verimli, en iyi performanslı ve en uygun hale getirmeye, yenilemeye çalışan bir "proje"ye dönüşür. "Meli/malı"nın yerini alan "ebilmek" (yapabilirlik) kipi, dış baskıdan daha yıkıcı olan bir içsel zorlama yaratarak bireyin hem efendi hem köle olduğu bir öz-sömürü düzenini amaçlar. Big Data ve dijital gözetleme<sup>3</sup>, insanların içsel dünyalarına, isteklerine ve bilinçdışına kadar nüfuz ederek davranışları öngörülebilir ve yönlendirilebilir kılar. Sonuç olarak, bedenlerin denetimine dayalı biyopolitika yerini, ruhu ve zihni veriler aracılığıyla ele geçiren, sonunda bireyi depresyon ve tükenmişliğe sürükleyen psikopolitikaya bırakır. Bu paradigma değişiminin en sinsi tarafı, iktidarın artık bir "yasakçı" olarak değil, bir "imkân sunucu" maskesiyle karşımıza çıkmasıdır. Klasik disiplin toplumunda birey, duvarlar arasında "hayır" cevabıyla terbiye edilirken; dijital çağın psikopolitik evreninde "evet" diyerek, paylaşarak ve kendini sınırsızca sergileyerek sömürülmektedir. Foucault'nun hastaneleri ve hapishaneleri, yerini akıllı telefonların ışıklı ekranlarına ve her an ulaşılabilir olmanın o ağır yüküne bırakmıştır. Burada asıl mesele, gözetlemenin artık bir saldırı olarak değil, bir "iletişim" biçimi olarak algılanmasıdır. İnsanlar artık izlenmekten korkmuyorlar; aksine, dijital evrende fark edilmemekten, veriye dönüşmemekten ve "beğeni" alarak onaylanmamaktan korkuyorlar. Bu durum, özgürlüğü bizzat sömürünün motoru haline getirir. Kendi rızasıyla ekran karşısında şeffaflaşan birey, aslında algoritmalara ruhunun haritasını kendi elleriyle teslim etmektedir. Dolayısıyla bu dönüşüm, sadece bir yönetim tekniği değişikliği değildir; bu, insanın kendi üzerindeki egemenliğini "performans" adına feda etmesidir. İktidar artık bedeni zorlamaz, ruhu optimize etmeye başlar. Bu optimizasyon süreci ise bizi, her şeyin

<sup>1</sup> Byung Chul-Han, Sürünün içinde: Dijital dünyaya bakışlar, çev. Zeynep Sarıkartal, Inka Kitap, İstanbul, 2024, s.55.

<sup>2</sup> Foucault, M. Biyopolitikanın Doğuşu: College de France Dersleri (1978-1979), çev. Alican Tayla, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.

<sup>3</sup> Byung Chul-Han, Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 2019.

ölçülebildiği ama hiçbir şeyin gerçekten hissedilemediği, “Öteki”nin yerini veri setlerinin aldığı ruhsuz bir dijital çöle doğru sürüklüyor.

### İktidarın Dönüşümü: Performans Toplumu ve Öz-Sömürü

Dijital çağda özne, neoliberal sistemin sunduğu “yapabilirlik” (ebilmek) kipi ve kendini gerçekleştirme vaadiyle, dışsal bir zorlama olmaksızın kendi kendinin sömürgecisi haline gelir. Bu süreçteki temel mekanizmalar şunlardır: Geleneksel disiplin toplumunda özne, kelime anlamıyla dış bir otoriteye “tabi olan” kişidir ve yasaklar (“meli/malı”) üzerinden tanımlamalar yapılır. Dijital çağda ise birey, kendini sürekli yeniden icat eden özgür bir “proje” olarak algılamaya başlar. Ancak burada tanımlanan “özgürlük”, itaatkâr öznenin maruz kaldığı dış baskıdan daha yıkıcıdır ve kendini bir içsel zorlamaya dönüştürür. Sınırlamaları kaldırılmış olan “yapabilmek” kipi, bir buyruk olarak “yapmalısın” emrinden daha fazla baskı üretir; çünkü “yapabilmenin” bir sonu ve sınırı yoktur.

*İçinde öznenin kendisini özgürleştirdiği proje, bugün bir baskı/zorlama figürü [Zwangsgigur] olarak ortaya çıkıyor. [...] Bugün, özgürlüğün kendini-zorlamaya yol açtığı özel bir tarihsel fazda yaşıyoruz. Özgürlük aslında zorlamanın karşıt-figürüdür. Şimdi bu karşıt-figürün kendisi zorlama üretiyor.<sup>4</sup>*

Han'a göre, günümüzün ortaya çıkardığı performans öznesi hem efendi hem de köledir. “Kendini özgür sanan performans öznesi aslında bir köledir. Efendisi olmaksızın kendini gönüllü olarak sömürmesi ölçüsünde mutlak köledir. Karşısında artık onu çalışmaya zorlayan bir efendi yoktur. Salt yaşamı mutlaklaştırarak çalışır.”<sup>5</sup> Hegel’in efendi-köle diyalektiğinin aksine, burada sömüren ve sömürülen artık diyalektik bir biçimde ayırt edilemez hale gelmiştir. Birey, başında kendisini çalışmaya zorlayan bir efendi olmaksızın, performansını maksimize etmek adına kendini gönüllü olarak sömürür. Kendi kendini sömürme, başkası tarafından sömürülmekten çok daha verimlidir; çünkü özne bu süreci bir “özgürlük” illüzyonu içinde yaşar. Dijital uygarlıkta gözetim, özgürlüğün bir dışavurumu olarak sunulur. Bentham’ın klasik panoptikonundaki mahkumlar yalıtılmış ve sessizken, dijital panoptikonun sakinleri yoğun bir iletişim içindedir.

Bireyler dış baskıyla değil, içsel bir ihtiyaçla (beğenilme, görünür olma) mahrem alanlarını vitrine çıkarırlar. Bununla bağlantılı olarak, şeffaflık kavramı ile bahsedilen şey bir güven toplumu değil, kontrol toplumu yaratır.

*“Şeffaflık toplumu tam da performans toplumunun mantığıyla hareket eder. Performans/başarı öznesinin karşısında onu çalışmaya zorlayan ve sömüren bir tahakküm mercii yoktur. O kendisinin efendisi ve girişimcisidir. [...] performans öznesi kendini sömürür.”<sup>6</sup>*

Bireyler kendilerini gönüllü olarak ışıklandırıp veriye dönüştürerek sistemin kendilerini daha etkin yönetmesine ve sömürmesine aracılık ederler. Uzun süredir Neoliberal iktidar, baskıcı değil “akıllı”, “dost” ve “ayartıcı” bir formdadır. Sistem, olumsuzlukları (acı, yasak, engel) tasfiye ederek yerine motivasyon ve optimizasyon gibi olumlulukları koyar. Böylece insan için, “Mutlu ol” buyruğu, bireyi sadece kendi ruhsal durumuyla ilgilenmeye zorlayarak toplumsal aksaklıkları görmesini engeller. Bu durum, toplumsal bir devrim yerine bireysel bir depresyon ve tükenmişlik (burnout) ile sonuçlanır. Sonuç olarak, dijital çağın öznesi, “özgür ol” emrinin “itaatkar ol” emrinden daha şiddetli bir tahakküm yarattığı bir düzende, özgürlüğünü bizzat kendi sömürüsü için bir araç olarak kullanarak kendi kendinin sömürgecisi haline dönüşür.

<sup>4</sup> Byung - Chul Han, Sürünün içinde: Dijital dünyaya bakışlar, çev. Zeynep Sarıkartal, Inka Kitap, İstanbul, 2024, s.58-59.

<sup>5</sup> Byung-Chul Han, Psikopolitika: Neoliberalizm ve İktidar Teknikleri, çev. Haluk Barışcan, Metin Yayınları, İstanbul, 2019, s.12.

<sup>6</sup> Byung - Chul Han, Şeffaflık Toplumu, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 2017, s.70.

Byung-Chul Han'ın düşüncelerinden yola çıktığımızda modern toplumda tuhaf bir yorgunluk bir bitkinlik hali teşhis etmektedir. Buradaki teşhisin ortaya çıkmasındaki kilit figür öteki'dir. Han'a göre bugünkü yaşamdaki bu problemin açığa çıkması, her şeyin temelinde kilit bir figür olan öteki'nin ortadan kaybolmasıyla başlar. Han'a göre bugün her şeyin temelinde olan ötekinin kaybı bütünsel bir teşhisi tamamlar. Han, ötekinin var olduğu zamanların sona erdiğini söyler. Bu, gizemin, arzunun, ilham kaynağı olan, bizi tanımlayan, bize bir sınır çizen o farklı olan, öteki buharlaşmıştır, yok olmaya yüz tutmuştur. Onun yerini ise pürüzsüz, pozitif ve sürekli kendini tekrarlayan bir aynılık durumu almıştır. Bu değişim o kadar temele dayanır ki, Han'a göre artık bizi hasta eden şeyin doğasını bile değiştirmektedir. Daha öncelere baktığımızda, eski toplumlar, yasaklarla-tabularla doluydu. Dışsal bir 'hayır' söz konusuydu. Bu durum ise bir baskılama, represyon toplumu<sup>7</sup> oluşturur ve patolojik durumlar ise bu dışsal baskı ile çatışmaktan doğmaktadır. Han ise günümüz toplumun sloganının 'hayır yapamazsın!' değil de, 'evet yapabilirsin! Her şeyi başarabilirsin!' düsturu olduğunu dile getirir. Baskı artık dışarıdan değil de içeridedir. Günümüz insanı, sürekli kendini optimize etme daha fazlasını başarma zorunluluğunu içinde barındırır. Bu düsturlarla hareket eden günümüz insanı, başarısız olunca ise kendini suçlamaya başlar. Sistemin dışında kalır. Bu içselleştirilmiş baskı yolu, depresyona giden yolun ta kendisidir. Hastalık artık dışarıdan gelen bir virüs gibi değil, sistemin kendine aşırı yüklenmesinden kaynaklı bir yorgunluk ve öz yıkımı oluşturur. İnsanın kendisini sürekli hareket halinde bırakması hiç bitmez bir hale gelerek, kendisindeki tükeniş katkı sağlamaya başlamaktadır.

*"Bugün, ötekinin negatifiği, yerini aynının pozitifliğine bırakıyor. Aynının aşırı çoğalması, toplumsal gövdeyi etkileyen patolojik değişikliklere sebep oluyor. Bünyeyi hasta eden şey, mahrumiyet ve yasaklama değil, aşırı iletişim ve aşırı tüketimdir; bastırma ve olumsuzlama değil, her şeye izin verme ve her şeyi olumlama." <sup>8</sup>*

Han'ın meşhur "aynının terörü" dediği kavram, bir obeziteye benzetilmektedir. Bağışıklık sistemi yabancı olanı, ötekini tanır ve ona saldırmaya başlar. Sisteme sürekli aynı olan, yabancı olmayan şeyler enjekte edilirse bağışıklık sistemi tepki vermez. Sistem sürekli aynı olanla beslenir. Yağlanır ve sonunda hareket edemez hale gelir. Bunu günlük hayatımız içinde örneklendirebiliriz; sosyal medyada araştırdığımız bir ürünü ya da izlediğimiz bir diziden sonra, devamında algoritma bize hep aynılığını sunar ve önerir. Hep aynı döngü devam eder. Bir deneyim yaşamadan seyahat etmek, bir kavrayışa ulaşmadan bilgi biriktirmek, her şey pürüzsüz, zorluksuz ve sürprizsiz devam eder. Dijital çağda "Öteki"nin yok oluşu, sadece fiziksel bir mesafe değil, zihinsel bir körleşmedir. Algoritmalar, bize sürekli "beğeneceğimiz" şeyleri sunarak bizi kendi düşüncelerimizin yankılandığı dar odalara hapseder. Bu "Filtre Balonları" (Filter Bubbles) içinde, bizi sarsacak, bize meydan okuyacak veya bizi dönüştürecek gerçek bir "Öteki" ile karşılaşma ihtimalimiz yok edilir. Gerçek bir karşılaşma, her zaman bir parça acı ve huzursuzluk içerir; çünkü "Öteki", bizim konfor alanımızı yıkan kişidir. Oysa dijital dünya, bu huzursuzluğu "pürüzsüzlük" adına yok eder. Her şeyin tüketime uygun, hızlı ve pürüzsüz olduğu bu evrende, farklı olan "rahatsız edici" bir hata (glitch) olarak algılanır. Sonuçta ortaya çıkan şey, herkesin birbirine benzediği, farklı seslerin gürültü olarak bastırıldığı ve gerçek kamusal tartışmanın imkânsız hale geldiği bir "Aynının Terörü"dür. Ötekinin sesinin sustuğu yerde, birey kendi narsisistik

<sup>7</sup> Bu kavram Herbert Marcuse ve Sigmund Freud'un teorileri üzerinden şekillenmiştir. Represyon toplumu; toplumsal istikrarın, bireysel dürtülerin bastırılması ve denetlenmesi üzerine kurulduğu bir yapıyı ifade eder. Bu yapıda baskı sadece dışsal (yasalar,polis) değil, aynı zamanda içseldir (vicdan, suçluluk duygusu, otosansür). Birey, toplumsal uyum adına kendi özgünlüğünden feragat etmek zorunda bırakılır.

<sup>8</sup>Byung- Chul Han, Ötekini Kovmak: Günümüzde Toplum, Algı ve İletişim, çev. Mustafa Özdemir, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2023, s.7.

boşluğunda boğulmaya mahkûm kalır. Han'ın kaynaklarına döndüğümüzde Charlie Kaufman'ın Anomalisa<sup>9</sup> (2015) adlı animasyon filminde ana karakter Micheal kelimenin tam anlamıyla aynılık cehenneminde yaşar. Etrafındaki herkesin yüzü de sesleri de aynıdır. Bir gece otelde farklı bir sese sahip olan Lisa ile tanışır. Sadece sesi farklı olan Lisa'nın bu sesi, anomalisi, bu aynılık cehennemindeki bir vaha gibidir. Hemen âşık olduğu Lisa, öteki olandır, farklı olan o'dur. Filmin en trajik hali ise Lisa'nın sesinin de diğer herkes gibi aynılaştırmaya başladığını fark etmesidir. Han'ın teorisinin sinemadaki en dokunaklı özeti bu dur. Aşkı ve arzuyu, Eros'u mümkün kılan ötekinin yavaş yavaş kayboluşudur. Öteki olmadan aşk bile imkânsız hale bürünür. Bu aynılık sadece kişisel hayatı değil de bu şiddet temelinde küresel olarak özünde her şeye karşılaştırabilirliğine, ölçülebilir ve dolayısıyla aynı kılan bir şiddetin olduğunu ve her şeyin tek bir ölçütü olduğunu söyler o da paradır. Para, evrensel bir değer olsa da bir anlam ya da kimlik yaratamaz. Bu küresel aynılık sistemi kendi antitezini, kendi ötekisini de bir yandan oluşturur. Küreselleşme çılgınlığı, kendi teröristlerini yaratır. Bu küresel aynılık terörünün en çok hissedildiği yer günümüzdeki dijital dünyadır. Aynılık cehennemi olan dijital dünyada, saygı kavramı yok olmuştur. Saygı, kelime kökeni olarak geriye dönüp bakmaktan gelir, bir mesafe, bir perspektif gerektirir. Birine saygı duymak için ona biraz uzaktan bakabilmek gereklidir. Mesafesizliğin krallığı, mahremiyetin sergilendiği, her şeyin anında ve şeffaf olduğu alan, bu mesafesizlik saygıyı imkânsız hale getirir. İşte dijital dünya bunun ta kendisidir. Saygının olmadığı yerde yerine öfke, hiddet ortaya çıkar ve linç fırtınasına dönüşür. Bu iletişim biçimi tam anlamıyla saygısızlık ile ortaya çıkan bir iletişim biçimidir. Anonimlik, anlık duygusal boşalma ve gürültünün eşlik ettiği bu biçimde Han<sup>10</sup>'a göre, bugün sosyal ağlarda linç fırtınasına hükmeden kimse, egemenin o olduğunu söyler. Han, bunun kesinlikle bir kitle olmadığını söyler yepyeni bir şey olarak ortaya çıkan dijital sürü anlamını vermektedir. Klasik kitle, bir ruha sahiptir. Bireyler o ruhun içinde erir ve ortak bir irade, eylem gücü oluştururlar. Bir "biz" duygusu sahiptir. Dijital sürü ise ruhsuzdur bir araya gelseler bile aslında yalnızdırlar. Onları birleştiren ortak bir "biz" duygusu yoktur. Geçici bir öfke hedefi vardır. Bu yüzden Han, onlara toplanmaktan yoksun bir toplama der. Hedef ortadan kalkınca sürü de dağılır. Bir kalıcılığı yoktur. Bu nedenle bu sürü asla siyasal bir enerjiye dönüşemez. Bir gelecek inşa edemez. Bir gürültü çıkarır ve dağılır. Bu da bize çokluk kavramının aksine günümüzün temel durumunun aslında yalnızlık olduğunu gösterir. Devasa online protesto biçimleri aslında bir güç gösterisi değil de bir yalnızlık ve güçsüzlük belirtisidir. Bu dijital dünya, sadece iletişimimizi değil de insan tipini de değiştirir. Medyasızlaşma kavramı<sup>11</sup> gibi, araçlar ortadan kaldırılır. Gazeteciler, siyasi temsilciler, uzmanlar gibi aracı kurumlar bir zamanlar dünyayı bizim için yorumlayan, filtreleyen yapılar önemini yitirmektedir. Herkes, her şeye doğrudan, filtresiz ulaşarak orada yer bulur. Bu da bir temsil krizine sebep olmaktadır. Temsil, bir seçicilik bir mesafe demektir, medyasızlaşma ise her alanda bir yığınlaşmaya yol açıyor. Siyaset bundan en çok etkilenen alandır. Temsili demokrasi sürekli şeffaflık ve anlık katılım talebi ile boğuluyor. Siyaset uzun vadeli plan yapma yeteneğini kaybedip, anlık tepkilere, kamuoyu yoklamalarına, sosyal medya trendlerine göre hareket eden bir şeye dönüşüyor. Bu ortamda vatandaş hakları ve sorumlulukları olan bir birey olmaktan çıkıp, sadece sunulan seçenekleri beğenen ya da beğenmeyen bir tüketiciye indirgeniyor. Bu yeni

<sup>9</sup> Anomalisa, Fregoli Delüzyonu'nu bir metafor olarak kullanarak modern bireyin narsisizmini ve yabancılaşmasını deşifre eder. Charlie Kaufman, herkesin aynı sese ve yüze sahip olduğu bir dünyada 'öteki' ile kurulan bağın imkansızlığını anlatır.

<sup>10</sup> Han, B.-C. Sürünün İçinde: Dijital Dünyaya Bakışlar, çev. Zeynep Sarıkartal, Inka Kitap, İstanbul, 2024.

<sup>11</sup> Medyasızlaşma, enformasyonun üretim ve tüketim sürecindeki kurumsal araçların etkisizleşmesidir. Bu durum bir yandan bireye demokratik bir 'doğrudan katılım' alanı açarken, diğer yandan bilginin doğrulanma sürecini (verification) ortadan kaldırarak toplumsal manipülasyona ve kutuplaşmaya kapı aralamaktadır.

tüketici insan, 20.yüzyıl felsefesinin o meşhur öznesinden çok farklı bir yeredir. Martin Heidegger'in bahsettiği dünyaya fırlatılmış, kaderine boyun eğen insandan çok farklı bir yeredir. Han, bizim kendimizi fırlatılmış bir varlık olarak değil, bir proje olarak gördüğümüzü söyler. Sürekli kendimizi bir optimize etme, geliştirmesi, yeniden tasarlaması gereken bitmeyen bir proje olarak gördüğümüzü ifade eder. Bu noktada kendi kendinin girişimcisi olan "ben" olur. Yeni proje olan insan aynı zamanda bir avcıya dönüşüyor. Heidegger'in dünyası bir çiftçi dünyasıydı. Çiftçi, toprağı dinler, eker, sabırla bekler, olgunlaşmasına izin verir, bir ritim eşliğinde gelişir. Dijital insan ise bir enformasyon avcısı, ağ dediğimiz av sahasında elindeki mobil cihazlarla sürekli av peşindedir. Her tıklamada, her kaydırmada bir av yakalama bir enformasyon parçası, bir beğeni elde etmek ister. Han, avcının görüşünü engelleyen her şeyin temizlenmesi gerektiğini söyler. Günümüzün şeffaflık takıntısı buradan geliyor. Sürekli veri avı, her şeyin şeffaf olması talebi, güvenin tamamen ortadan kalktığı ve yerini kontrolün aldığı bir topluma götürüyor. Han, bugün içinde yaşadığımız gözetim sisteminin o meşhur panoptikon fikrinden çok daha farklı ve tehlikeli olduğunu söyler. Bentham'ın tasarladığı panoptikonda ortada bir küre, etrafında tek kişilik hücrelerde mahkumlar vardır. Mahkumlar izole ve konuşamazlardı ve zorla gözetlenirlerdi. Duvarlar ve gardiyanlar vardı. Dijital panoptikonda ise izole değildir. Tam tersine sürekli iletişim halindeyiz ve en önemlisi zorla gözetlenmiyoruz. Özgürlük yanılması içinde gönüllü olarak kendimizi ifşa etmekteyiz. Nerede olduğumuzu, ne düşündüğümüzü ne yediğimizi ifşa ediyoruz. Onun yerini her şeyi kaydeden büyük bir data yerini aldı. Bu mahkumların kendi hücre duvarlarını hevesle inşa ettikleri ve anahtarlarını gardiyanlara kendi elleriyle teslim ettikleri bir hapishanedir. Devletin nüfusu, bedeni kontrol etmesinden daha derine inen bir kontrol haline gelmeye başlıyor. Bio-iktidarın yerini, psiko-iktidar alıyor. Biyopolitika, nüfusun bedensel süreçlerine, doğum oranlarına, salgınlara müdahale ederdi. Bedeni hedeflerdi. Psikopolitika ise dijital gözetleme ve big-data sayesinde bedeni atlayıp, direkt ruha, psişik olana müdahil olabiliyor. Veri madenciliği sayesinde, her beğeni, her video, her yorum, kendimizin farkında olmadığı davranış örüntülerini ortaya çıkarıyor. Kolektif ruh halimizi, korkularımızı, arzularımızı bizden daha iyi anlayan bir sistem ortaya çıkıyor. Bu da insanı aynı zamanda bir yönlendirmeyi de barındırır. Nazik ama totaliter bir kontrol biçimi olarak ortaya çıkar. Bizi zorlamaz fakat hafifçe dürterek harekete geçirir. Han'ın çizdiği bu portre, aynının zafer kazandığı, mesafenin, saygının, gerçek deneyimin yok olduğu, hepimizin gönüllü birer, veri avcısı olarak kendimizi ifşa ettiğimiz ve bunun sonucunda ruhumuzun derinliklerine kadar işleyen bir kontrol mekanizması olarak ortaya çıkan bir dünyadır. Eğer Han'ın dediği gibi Eros yani arzu, aşk ve hakiki deneyim ötekinin o bilinmez ve fethedilemez olanın varlığına bağlıysa algoritmaların bizi sürekli olarak kendimize benzeyenlerin yankı odalarına hapsettiği aynı dünyasında gerçek bir öteki ile karşılaşmak için ne yapıyoruz? Belki de asıl devrim bilinçli bir şekilde bu konforlu aynılık çemberinin dışına bir adım atmakta ve bir anomali aramaya cesaret etmekte gizlidir.

Kendi kararlarını veren o özgür bireyler, dış etkenlerle ustaca yönetilen varlıklara ve dev bir veri ağının minik bir algoritma parçalarına nasıl dönüştü? Verdiğimiz en özel kararların aslında sadece biyokimyasal bir yanılmadan ibaret olacağını söylemek mümkündür. 18.yüzyılda, ekonomik insan kavramı ortaya çıkmıştır. Bu dönemin ekonomik insanı sadece kendi çıkarlarını kovalayan, yönetimin asla müdahale etmemesi gereken soyut bir öznedir. Devletin karşısında duran, zapt edilemez bir serbest atom haline dönüşmüştür. Bu dokunulmaz insan, günümüzde her adımımızda yönetildiğimiz bir sisteme geçiş yönelimi vardır. Serbest dokunulmaz atom olan homo-economicus<sup>12</sup>, yeni bir şeye dönüşerek

<sup>12</sup> Homo-economicus modeli, insanı toplumsal ve duygusal bağlarından kopararak sadece 'malîyet-fayda' analizi yapan rasyonel bir aktör olarak tanımlar. Kavramın temelleri Adam Smith'in 'kendi

çevresindeki değişkenleri sistematik olarak cevap veren ve yönetilebilir bir hale gelen özneye dönüşüyor. 19.yüzyılda suçlular, doğuştan suçlu, genetik olarak bozuk veya ahlaken çökmüş insanlar olarak görülürdü. Suçluluk, kişinin adeta kanında olan ruhuna işlemiş bir hastalık olarak kabul ediliyordu ve hapisanede ıslah edilmeye çalışılıyordu. Yeni ekonomik bakış açısıyla birlikte bu ahlaki ayrımların hiçbir önemi kalmamıştır. Neo-liberal analizde suçlu sadece piyasa ortamında kayıp ve kazançlarına göre rasyonel tepki veren bir varlıktır. Suç, bir kar ve zarar tablosuna indirgenir. Suçu işlemenin getireceği kazancın yakalanma hissinden daha yüksek olmasından dolayıdır. Eğer sistem kurucusu olarak, suç engellemek istiyorsanız bireyin ruhunu veya ahlakını değiştirmekle uğraşmazsınız. Bunun yerine tercih edilen yöntem çevresel faktörlerle oynamaktır. Bireyin muhtemel kazanç ve kayıpları üzerinden de yepyeni bir çevre dizaynı oluşturulmaya başlanır. Rasyonel birey, o çevreye uyum sağlar ve suç işlemekten vazgeçer. Foucault, vital-politik<sup>13</sup> kavramından bahsederken, bu mantığın suçlular için değil, hepimiz için geçerli hale geldiğini söyler. Toplumun baştan aşağı bir şirket modeli üzerine şekillendirmekten bahsetmek gerekir. Özel mülkiyetiniz, sahip olduğumuz diğer her şey birer şirket mantığı ile değerlendirilmeye başlanır. Modern insanın trajedisi, tam olarak burada başlar. Bugün çoğunlukla duyduğumuz manifestolardan birisi, kendi kendimizin girişimcisi olmalıyız düsturudur. Bu şirketleşme hali, efsanevi hakikat rejimi kavramını anlamamız için bir ipucu verir. Foucault<sup>14</sup> der ki: Politika ve ekonomi aslında doğada fiziki olarak var olan bir ağaç ya da yercekimi gibi somut şeyler değildir. Bunlar birer hakikat rejimidir. Bu düşüncüyü somutlaştırdığımızda, biyolojik veya fiziksel olarak paranın hiçbir değeri yoktur. O sadece bir kağıttır. Toplumun üzerindeki devasa iktidar ve inanç mekanizması bunların gerçek olduğunu söyler. Herkes buna inandığı için ise bu kavramlar neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirleyen en somut gerçekliklere dönüşür. Eğer hakikat rejimi, bireyi bir şirket olarak ele alır ve her ilişkiyi bir kâr-zarar tablosuna çevirirse dünya bu şekilde algılanmaya başlar. Psikopolitika'nın temeli tam olarak buraya dayanır. İnsanı doğrudan zorlayarak, ona şiddet uygulayarak yönetmek çok eski bir usuldür. Bunun yerine modern sistem, bireyin ne isteyeceğini baştan kurgulamaktadır. İnsanı, zorlamaz. İnsanın çevresine ekonomik çıkarları, görünmez bir mimariyle şekillendirir ve insan varlığı bunu da kendi özgür iradesiyle gerçekleştirdiğini düşünür. Eğer özgür irademiz ile seçtiğimizi sandığımız şeyler aslında sadece ustaca tasarlanmış bir çevrenin ürünüyse o çok güvendiğimiz insan olma hali biyolojik olarak ne anlama gelir? Harari, "Homo Deus" adlı eserinde, Foucault'un bıraktığı yerden bitik özneyi alıp farklı bir konuma yerleştirir. İnsan varlığı birçok hastalık, savaşlar ve kıtlıklarla boğuşmuştur fakat küresel çapta günümüze baktığımızda bu üç problemde bir şekilde çözümlendiğini görürüz. İnsanın şimdiki hedefi ise ölümsüzlük, mutluluk ve Tanrısallık olacaktır. Bu hedeflerin temellerinde dünyayı son birkaç yüzyıldır yöneten hâkim din anlayışı olan hümanizm yatar. Ortaçağ'da hayatın anlamını kutsal metinlerde ve gökyüzünde arardık. Karar vereceğimiz zaman bir din adamına danışılırdı. Hümanizm ise bu sözleşmeyi yırtıp atar. Anlamdan yoksun bu evrene, kendi iç deneyimleriyle anlam kazandıranın "biz" olduğunu söyledi. Ortaçağ'da bilgi, kutsal metinler ile mantık arasında kurulurdu. Modern dünyayla birlikte bilgi, deneyimler ve hassasiyetlerle bağlantı kuruldu. Hümanizm ile birlikte kutsal olan tek şey, insanın kendisi ve hissettikleridir. Doğruyu bulmak için gökyüzüne bakman gerek değil, içindeki sese kulak vermen yeterlidir.

çıkartını gözetken birey' analizine dayansa da modelin teorik çerçevesi John Stuart Mill tarafından çizilmiştir.

<sup>13</sup> Vital politik (biyopolitika), iktidarın doğrudan biyolojik süreçlere müdahale ettiği bir yönetim biçimidir. Michel Foucault, modern iktidarın nüfusu ve bedeni denetleme mekanizması olarak kavramsallaştırır. Birey artık tebaa değil, sağlığı, üretkenliği ve genetik mirasıyla yönetilmesi gereken bir 'istatistiksel veri'dir.

<sup>14</sup> Foucault, M. Biyopolitikanın Doğuşu: College de France Dersleri (1978-1979), çev. Alican Tayla, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.

Hümanist rüya, biyoloji ve nöroloji laboratuvarlarında, kutsal birey olmaktan çıkıp parçalarına ayrılmaya başlanıyor. Kendimizi tek ve sağlam bir öz sanırken, bilimin kanıtlağığı şey bütüncül bir ruh olmadığımız ve birbiriyle sürekli çatışan biyokimyasal algoritmalarından oluştuğumuzdur. Sistem sadece verimlilik istemektedir. Sistem, kendisine engel olan duygusal özellikten kurtulmak ister. Dataizm<sup>15</sup>, algoritmaları dinleyin der. Teknolojik algoritmalar, bizi bizden daha iyi analiz eder. Liberal demokrasi, seçmenin rasyonel olduğunu inanır. Oysa veri algoritmaları, bir kişinin sandığa giderken hasta olduğu için biyokimyasal yanlısalarla yanlış politikacıya oy verebileceğini bilir. Teorik düzlemde tartıştığımız bu dijital kuşatılmışlık, günümüzde somut birer algoritmik yönetim biçimine dönüşmüştür. Örneğin, Cambridge Analytica skandalı<sup>16</sup>, verinin sadece bir istatistik değil, bireyin psikolojik zayıflıklarını hedef alan siyasi bir silaha nasıl dönüşebileceğinin en çarpıcı kanıtıdır. Burada iktidar artık yasaklamaz; sosyal medya üzerinden sunduğu kişiselleştirilmiş içeriklerle bireyin arzusunu ve seçme iradesini manipüle eder. Benzer şekilde, Çin’de uygulanan “Sosyal Kredi Sistemi”<sup>17</sup>, Foucault’nun panoptikonunun dijital bir versiyonudur; ancak bir farkla: Burada gözetleme, bireyin her adımını “puanlayarak” onu sürekli bir performans ve itaat döngüsüne hapseder. Birey artık bir isim değil, sürekli optimize edilmesi gereken bir veri setidir. Bu noktada özgürlük, sistemin çarklarını yağlayan bir yakıtta dönüşmüştür.

Dataizm<sup>18</sup>, algoritmaların bizim yerimize veri havuzunu analiz edip, bizim için en doğru kararı bizden çok daha kusursuz verebildiğini söyler. Foucault’un bahsettiği 18.yüzyıldaki o dokunulmaz Homo economicus, Neo-liberalizm ile birlikte yönetilebilir özneye dönüşmüştü. Şimdi ise Yuval Noah Harari’nin bahsettiği yönetilebilir özne, kendi kararlarını tamamen kendi dışındaki algoritmaların insafına bırakmış bir veri düğümüne dönüşür. Muazzam bir manzara gördüğümüzde, “şu an ne hissediyorum” algısına kapılmıyoruz da hemen telefonu çıkarıp o anı dijital bir veriye dönüştürüyoruz. Çünkü Dataizm bize paylaşılmayan deneyimin değersiz olduğunu söyler. İnsanlar tarih boyunca küresel bir ağ oluşturdu ve dünyayı anlamlandırma görevi bize aitti. Merkezde insan vardı. Şimdi ise insan devreden çıkarak o ağın kendisi, veri akışının kendisi kutsallaşıyor. İnsan, evrenin efendisi değil. Sadece o büyük sistemin içine veri üreten biyolojik çipler haline geliyor. Evrenin merkezi artık insanın hisleri değil, veri akışının kesintisizliğidir. Bu durum ise şu sonucu getirir; kendi rızamın sandığımız tercihler, ceza ve ödül mimarileriyle tasarlanmış yönetilebilir bir özneye dönüşün gerçekleşmesidir. İnsan, iradesini dev algoritmalara bırakmaya başlamıştır.

Sürekli gözetlendiğimiz bir sistem içerisinde, en mahrem davranışlarımız veriye dönüştürülüp, alınıp-satılan bir düzene dönüşmektedir. Bütün bunların yaşandığı dünyada

<sup>15</sup> Dataizm, biyolojik organizmalar ile dijital algoritmalar arasındaki sınırı ortadan kaldıran radikal bir veri merkezli dünya görüşüdür. David Brooks tarafından isimlendirilen ve Yuval Noah Harari tarafından kuramsallaştırılan bu kavram, bireyin özgür iradesini ‘verinin işlenmesi’ sürecine kurban eder. Bu sistemde insan, artık kararların öznesi değil, küresel veri işleme ağının küçük bir işlemcisi (node) konumuna indirgenmiştir.

<sup>16</sup> Cambridge Analytica skandalı, verinin sadece ticari bir meta değil, aynı zamanda demokrasileri sarsabilecek bir ‘psikolojik silah’ olduğunu kanıtlamıştır. Christopher Wylie’nin ifşalarıyla 2018’de patlak veren olay, 2016 ABD seçimleri ve Brexit referandumunda seçmenlerin ‘mikro-hedefleme’ yöntemiyle manipüle edildiğini göstermiştir. Bu vaka, ‘gözetim kapitalizmi’ ve ‘veri egemenliği’ tartışmalarını küresel gündemin merkezine taşımıştır.

<sup>17</sup> Çin Sosyal Kredi Sistemi, biyopolitika ve dataizmin ekstrem bir birleşimidir. Vatandaşlık haklarını birer ‘ödül’ veya ‘ceza’ mekanizmasına dönüştüren bu sistem, devletin birey üzerindeki denetimini algoritmik bir seviyeye taşır.

<sup>18</sup> Harari, Y.N. Homo Deus: Yarının Kısa bir Tarihi, çev. Poyzan Nur Taneli, Kolektif Kitap, İstanbul, 2016.

özgür irade nerededir? Psikopolitika tam olarak burada devreye girer. Bedenlerimizden ziyade ruhlarımızın, zihinlerimizin nasıl yönetildiğini anlamak olayların arkasındaki o asıl nedeni deşifre etmek için bu soruları sormak zorundayız. Bütün bu veri ağlarının, devasa gözetim mekanizmasının, zihnimizi nasıl ele geçirdiğini tam olarak kavrayabilmek için öncelikle mükemmel insan illüzyonunun nasıl paramparça edildiğini görmek gerekir.

### Posthümanist Arayışlar: Siborg Ontolojisinden Olumluyıcı Etiğe

Donna Haraway, *"Siborg Manifestosu"* adlı eserinde, Leonardo Da Vinci'nin Vitruvius Adamı eserini yorumlarken, dairenin ve karenin tam yerine yerleştirilmiş, kusursuz, fiziksel oranlara sahip, kolları, bacakları açık klasik rasyonel figür, her şeyin ölçüsü olan o figür yüzyıllar boyunca medeniyetin simgesi olarak kabul edilen "erkek insan" idealini taşır. Hümanist ideal, tarihi bir kibir abidesi ve son derece dışlayıcı bir tasarıydı. O kusursuz Vitruvius adamı rastgele bir insanı temsil etmiyordu. Spesifik olarak beyaz, Avrupalı, sağlıklı, bir zihin yapısına sahip rasyonel bir erkeği temsil ediyordu. Bu çemberin ve karenin dışında ise kadınlar, yerli halklar, engelliler, beyaz olmayanlar ve hayvanlar, bitkiler yani bütün bir doğa "öteki" olarak kodlandı. Rasyonel merkezin hizmetinde olan daha değersiz, istendiğinde gözden çıkarılabilen varlıklar olarak görüldüler. Birer araca dönüştüler. Hümanizm, o evrensel ilerleme ve aydınlanma masalı, çok dar bir grubun gezegenin geri kalanı üzerindeki tahakkümünün felsefi kılıfı oldu. Klasik insan masalı günümüzde ise sona ermiştir. Haraway'e göre hepimiz çoktan siborg haline geldik. *"Bir siborg, bir sibernetik organizma, makine ile organizmanın oluşturduğu bir melez, kurgusal bir yaratık olmanın yanı sıra toplumsal gerçekliğe ait bir yaratıktır."*<sup>19</sup> artık organizma ile makine arasında o görünmez ve koparılmaz sınırın tam üzerinde, hatta o sınırın bizzat kendisi haline geldik. Yüzyıllardır süregelen "insan doğaya karşı" ya da "insan makineye karşı" muharebeleri sessiz sedasız sona erdi. Bugün ortaya çıkan tablo ise oldukça düşündürücü: Makinelerimiz arka planda fıkır fıkır bir hayat sürerken, bizler o ışıltılı ekranların başında adeta felç olmuş gibiyiz. Bu yeni düzende neyin doğal, neyin yapay olduğu birbirine karışmış durumda. Genetiğimizle oynuyoruz, algılarımız ise sosyal medya algoritmalarıyla saniyeler içinde baştan yazılıyor. Artık saf ve izole edilmiş organik varlıklar değil; devasa bilgi ağlarına göbekten bağlı, sürekli sinyal alıp veren birer veri düğümüne dönüştük. Telefonlarımız ve akıllı saatlerimiz biz derin uykudayken bile uyanık kalıyor; devasa verileri işliyor, sağlığımızı planlıyor ve sanki bizden daha "canlı" bir enerjiyle titreşiyorlar. Biz ise onlara bakarken omuzlarımız çökmüş, saatlerce hareketsiz ve donuk bir halde kalıyoruz. *"Gözetleme kapitalizmi, insan deneyiminin davranışsal veriye dönüştürülmeye müsait ücretsiz bir hammadde olduğunu tek taraflı olarak iddia eder."*<sup>20</sup> Shoshana Zuboff'un *"Gözetleme Kapitalizmi Çağı"* adlı eserinde analizlerinden yola çıkarsak, eskiden kapitalizm emeğimizi sömürürdü. Çalışırdık, üretirdik ve karşılığını alırdık. Somut bir değiş tokuş hali vardı. Zuboff'a göre, bedenlerimizin, kas gücümüzün değil, gündelik davranışlarımız, özel konuşmalarımız, sabah uyanış saatimiz, bir fotoğrafa kaç saniye baktığımız ve hatta o an ki duygularımız birer hammaddeye dönüşmüştür. Zihnimiz adeta bir maden gibi kazılmıştır. Psikopolitika dediğimiz şeyin tam merkezindeyiz. Bu da yeni bir tahakküm gücü ortaya koyar. Büyük öteki, araçsal güç, fiziksel bir şiddet uygulamaz. Radikal bir kayıtsızlık hali, davranışların kusursuz bir şekilde makineleştirilmeye başlanıyor. *"Acı bir zayıflık belirtisi olarak yorumlanır. Gizlenmesi ya da optimizasyonla giderilmesi gereken bir şeydir. Performansla uyuşmaz. Yapabilmenin hüküm sürdüğü"*

<sup>19</sup> Donna Haraway, *Siborg Manifestosu: Geç Yirminci Yüzyılda Bilim, Teknoloji ve Sosyalist-Feminizm*, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s.2.

<sup>20</sup> Shoshana Zuboff, *Gözetleme Kapitalizmi Çağı*, çev. Tolga Uzunçelebi, Okuyan Us Yayınevi, İstanbul, 2021, s.20.

*aktif toplumda acı çekmenin pasifliğine yer yoktur.*"<sup>21</sup> Sistem, kişinin acı çekmesiyle, itaat etmesiyle, ideolojiyle ilgilenmiyor. Sadece kesinlik ve öngörülebilirlik arayarak sonucu kontrol etmeye çalışıyor. Tıpkı bir fabrikada üretim bandı gibi, kişinin arzu ve davranışlarını insanın bile fark edemeyeceği mikro-düzeylede modifiye ediyor. İnsanı özgür hissettirerek, insanın yerine karar veriyor. Ekrandaki kelimelerle yüzbinlerce insanın psikolojisi düzenlenebilir hale geliyor. Zuboff<sup>22</sup>, araçsal gücün bizi bağımsız, ahlaki muhakemesi olan, düşünen bireylerden olmaktan çıkarıp uyum içinde pürüzsüzce vızıldayan devasa bir kovan aklına, süper bir organizma haline dönüştürmeyi hedefliyor. Bireysellik tamamen silinip, özgür irade sistemin o kusursuz öngörülebilirliğini bozan bir hata olarak görülüyor. Bu hata sosyal baskı ile, algoritma filtreleriyle mikro teşviklerle kademeli olarak hissettirilmeden ortadan kaldırılıyor. Kişi, kendi kararını verdiğini sanırken aslında kovanın emrettiği yere uçuyoruz.

*"Uyku, kapitalizmin zamanımızı çalmasıyla ödünsüz kesintiye uğratılmasıdır. İnsan hayatının daha aza indirgenemez gibi görünen ihtiyaçlarının çoğu -açlık, susuzluk, cinsel arzu ve son zamanlarda arkadaşlık ihtiyacı- metalaştırılmış ya da finansallaştırılmış biçimlere dönüştürülüyor. Uyku, devasa bir karlılık motorunun sömürgesi haline getirip hizmetine koşmadığı bir insan ihtiyacı ve zaman aralığı fikrini gündeme getiriyor [...]"<sup>23</sup>*

Jonathan Crary, sahte tatmin duygusunu, özgür irademiz sandığımızı ifade ederken, sistemin getirisi olduğunu söyler. Kapitalizm orada uyanıktır. Uyku, kapitalizmin henüz tam olarak sömüremediği, kolonize edemediği son kaledir. Günde sekiz saat boyunca sistemden kopup tamamen pasifleştığımız o anlar sistem için büyük bir zaman kaybıdır. Son kalede artık işgal altına girmektedir. Uykusuzluktan kıvrılırken, elimizin telefona gitmesi bir irade zayıflığı değil de tasarlanmış bir bağımlılık halidir, bilinçli bir tasarımdır. Bizi eyleme geçmekten alıkoyuyor, uyuşturuyor ve yalıtılmış kutulara hapsedmektedir. Yalıtılmış kutular ve 7/24 vurgusu aslında çok daha felsefi problemlerin bir göstergesidir. Yaşam metalaşmaya başlar. İleri-kapitalizm artık sadece ürettiğimiz eşyaları, saatlerimizi veya verilerimizi değil de bizzat canlı maddeyi bir artı değere, sermayeye dönüştürür. Sadece dev şirketlerin veri tabanlarında birer rakama dönüşmüş, ne hissedileceği filtrelerle belirlenen çaresiz kurbanlar mıyız? 7/24 hiç durmadan çalışan kovan aklının içinde tamamen eriyip gidecek miyiz? Yoksa bu krizden bir çıkış yolu, nefes alacak bir yeni alan bulabilir miyiz? *"İnsan sonrası öznellik, kuvvetli bir kolektif hissiyata, dolayısıyla toplum inşa etmeye dayanan cisimleşmiş, iliştilenmiş ve bu haliyle de kısmi bir hesap verebilirlik biçimi ifade etmektedir."*<sup>24</sup> Rosi Braidotti, bu boğucu karanlığa, melankoliye karşı devrimci bir reçete sunarak, insan-merkezcilik sonrası, post- antroposentizm ve olumlayıcı siyaset diyor. Eğer sistemin bu ezici gücü karşısında sadece paranoyaya kapılıp saklanırsak, büyük ötekinin istediği o izole, çaresiz bireyi kendi ellerimizle yaratmış oluruz. *"Bana kalırsa insan sonrası durumun ortak paydası, bizzat canlı maddenin hayatı, kendini örgütleyen ama natüralist olmayan yapısına dair varsayım. Bu doğa-kültür sürekliliği, insan sonrası kuramı üstlenirken paylaştığım başlangıç noktası."*<sup>25</sup> Braidotti, hümanist masallara, doğanın hâkimi olan o kibirli Vitruvius Adamı formuna geri dönmeyi önermiyor. Bunun yerine melez siborg, posthüman gerçekliğimizi cesurca kabul edip, yepyeni bir etik geliştirmemiz gerektiğini savunuyor. İnsanı, evrenin merkezinden çıkartıp, bunun yerine sadece insana ait olmayan, ormandaki mantarlardan, okyanusun dibindeki bakterilere,

<sup>21</sup> Byung-Chul Han, Palyatif Toplum: Günümüzde Acı, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 2022, s.15.

<sup>22</sup> Zuboff, S. Gözetleme Kapitalizmi Çağrı: Gücün yeni sınırında insan geleceği için savaş, çev. Tolga Uzünçelebi, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2021.

<sup>23</sup> Jonathan Crary, 7/24 Geç Kapitalizm ve Uykuların Sonu, çev. Nedim Çatlı, Metis Yayınları, İstanbul, 2015, s.21.

<sup>24</sup> Rosi Braidotti, İnsan Sonrası, çev. Öznur Karakaş, Kolektif Kitap, İstanbul, 2014, s.61.

<sup>25</sup> Rosi Braidotti, İnsan Sonrası, çev. Öznur Karakaş, Kolektif Kitap, İstanbul, 2014, s.12.

mahalledeki köpeklerden bizim bedenimize kadar her şeyi kapsayan o üretken, dinamik, isyankâr yaşam kuvvetinin kendisini bulmalı, kovan aklına hapsedilmiş, yalıtılmış, veri paketleri olmayıp, organik ve inorganik ekolojilerin ayrılmaz bir parçası olan “insanı” fark etmeliyiz. Doğa ile bağımızı bir tahakküm, bir tüketim veya üstünlük ilişkisi olarak değil de birlikte var olma üzerinden yeniden tanımlamalıyız. Braidotti’e göre, bizler yerinde duramayan, sürekli etkileşimde olan göçebe melezleriz. O halde sistem bizi bağımsız, bencil, ekrana yapışmış, tüketici birey yalanıyla yalıtılmaya çalışırken biz empatiyi yeniden icat etmeliyiz. Empati sadece kendi türümüze değil de kullandığımız makinelere, ormanlara, havasını soluduğumuz gezegene doğru genişletmeli ve yeni bir “biz” kuralmalıyız. Yeni “biz”in icadı, olumlayıcı siyasetin kalbini oluşturur. Acıdan, şikâyetten ve çaresizlikten beslenen bir isyan değil, neşeyi, dayanışmayı ve birlikte var olma gücünü merkeze alan yaşamı savunan bir direniş biçimidir. Bu gezegendeki tüm yaşam formlarının sürdürülebilirliğini kendimize dert edinmek gerekir. Bireysellikten çıkıp bütünü görmektir. Gözetleme Kapitalizmi’nin bizi düşürdüğü o uyuşturucu kovan aklından çıkış yolu telefonu kırmak veya dağa kaçmak değil de, gerçek, derin sömürüye dayanmayan çok boyutlu yeni bağlar kurmaktır. Bu noktada siborg, sadece et ve metalin birleşimi değil; kimliklerin, sınırların ve hiyerarşilerin birbirine karıştığı yeni bir varoluşsal düzlemi temsil eder. Siborg ontolojisi bize, “doğal” ile “yapay” arasındaki o keskin ayrımın artık hükmünü yitirdiğini fısıldar. Ancak bu teknolojik bütünleşme, bizi sadece algoritmaların soğuk rasyonalitesine hapsedememlidir. Aksine, tam da bu hibritleşme içinde, Braidotti’nin işaret ettiği “olumlayıcı etik” devreye girer. Bu etik anlayış, dijital çağın getirdiği o derin yalnızlığı ve “aynının terörü”nü kırmanın yegâne yoludur. Olumlayıcı etik; sadece hayatta kalmayı değil, bu teknolojik karmaşanın içinde “öteki” ile (ister bir algoritma olsun, ister bir hayvan, isterse bambaşka bir coğrafyadaki bir insan olsun) kurulan ilişkiselliği yeniden kutsar. Siborg artık sistemin bir kölesi değil, sınırları aşan ve hiyerarşileri reddeden bir direniş figürüdür. Bu, veriye indirgenmiş bir yaşamdan, çok sesli ve kolektif bir yaşama geçişin çağrısıdır. Nihayetinde, siborg ontolojisinden süzülen bu yeni etik, bizi korkuya dayalı bir teknofobiden de körü körüne bir teknofili hayranlığından da kurtarır. Bizi, yeryüzüyle ve birbirimizle olan bağımızı dijital ekranların ötesinde, daha derin ve “yaşamsal” bir düzlemde yeniden inşa etmeye davet eder. Bu, posthümanist öznenin kendi kaderini sadece kodlarla değil, ilişkiselliğin o iyileştirici gücüyle yeniden yazmasıdır. Byung-Chul Han’ın Palyatif Toplum (2022) eserinde isabetle teşhis ettiği üzere, bugünün performans toplumu yalnızca bir ‘yorgunluk toplumu’ değil; aynı zamanda sistematik bir acı korkusunun, yani bir tür ‘algofobi’nin pençesinde kıvrılıyor. Neoliberal psikopolitika, bizleri pürüzsüz ve sürtünmesiz bir dünyaya hapsederken aslında her türlü direnci, gerçek çatışmayı ve en önemlisi ‘Öteki’nin o sarsıcı etkisini sterilize ediyor. Bu düzlemde acı, artık hayatın kaçınılmaz bir parçası değil, aksine sistemin kusursuz işleyişini bozan bir ‘yazılım hatası’ olarak görülüyor. Bizler dijital optimizasyonla acıyı bastırdıkça, ironik bir şekilde kendi narsisistik kapanlarımıza daha da derinlemesine gömülüyoruz. Tam da bu noktada, Rosi Braidotti’nin posthümanist etik önerisi, Han’ın çizdiği o karanlık ve çıkışsız tabloya soluk aldırarak bir alternatif sunuyor. Han’ın ‘ötekinin kovulması’ olarak adlandırdığı ve toplumsallığın yitimiyle sonuçlanan süreci tersine çevirmek mümkün; ancak bu, acıyı bir ‘kurban’ bilinciyle taşımaktan değil, onu ‘ilişkisel bir potansiyele’ (potentia) dönüştürmekten geçiyor. Posthüman özne, teknolojik dolayımından veya acının kendisinden kaçmak yerine, bu kırılğanlıkları türler arası ve teknolojiyle kurulan yeni bir ‘ortak yaşam’ (symbiosis) etiğinin yapı taşı kılıyor. Böylece psikopolitikanın parçalara ayırdığı ve tükettiği o yalnız birey, yerini teknolojiyle sömürü değil, sahici bir etik dolayım kuran ‘ilişkisel ve göçebe’ bir özneye bırakabiliyor.

## Sonuç

Sonuç olarak bu çalışma, Byung-Chul Han'ın felsefesiyle şekillenen dijital uygarlık eleştirisinin, insanı sadece bir veri nesnesine indirgeyen psikopolitik süreçlerden, bu tükenişin ötesinde filizlenen posthüman bir arayışa uzandığını göstermektedir. Foucault'nun bedenleri terbiye eden biyopolitikasından, ruhun derinliklerini "Büyük Veri" (Big Data) aracılığıyla sömüren psikopolitikaya geçiş, öznenin kendi kendinin sömürgecisi olduğu "performans toplumu" yaratmıştır. Bu düzende özgürlük, bir baskı aracına dönüşmüş; birey kendini özgür sanırken aslında performansını maksimize etmeye zorlanan bir "proje" haline getirmiştir. Dijital uygarlık Han'ın ifadesiyle yaşamı bir "anlatı (narration)" olmaktan çıkarıp bir "sayı (enumeration)" haline getirmiştir. Harari'nin "Dataizm" (Veri Dini) olarak adlandırdığı bu yeni kozmoloji, insanı biyokimyasal algoritmalara indirgeyerek zekayı bilinçten koparmakta ve otoriteyi insan iradesinden algoritmalara devretmektedir.

*"Dataizm insan deneyimine veri işleme mekanizmalarındaki işlevi üzerinden değer biçen katı bir işlevsel yaklaşım benimser. [...] İnsanlar veri sağanağıyla baş edemeyince, sahip olduğu otoriteyi serbest piyasaya, kitlelerin ortak aklına ve dışsal algoritmalara bıraktı."*<sup>26</sup>

Bu süreç, Zuboff'un belirttiği üzere, insan deneyiminin gözetleme kapitalizmi tarafından "davranışsal artı değer" olarak mülksüzleştirilmesiyle sonuçlanır. Şeffaflık ideolojisi, her şeyi pürüzsüzleştirip "Öteki"nin negatifliğini yok ederken; acının dışlandığı palyatif toplum, insanı sadece hayatta kalmaya odaklanmış, anlamdan yoksun "ölmemiş (zombi)" bir varlığa hapsetmektedir. Ancak bu melankolik son, aynı zamanda yeni bir posthüman başlangıcın eşliğidir. Braidotti ve Haraway'ın perspektifleri, Han'ın eleştirdiği "benlik yorgunluğu" içindeki öznenin, teknoloji ve doğa ile kuracağı transversal ve ilişkiyel bağlar aracılığıyla hümanizmin dar sınırlarını aşabileceğini müjdelir. İnsan, artık evrenin merkezindeki efendi değil, doğanın yaşamsal gücü olan zoe<sup>27</sup> ile ve teknolojik dolaylımlarla iç içe geçmiş bir "siborg" veya "göçebe özne" olarak tanımlanmaktadır. Netice itibarıyla, dijital uygarlığın sonu, insanın veriye dönüştürülerek yok oluşu değil; aksine, verinin ve sayının diktatörlüğüne karşı acıyı, anlatıyı ve ilişkiselliği yeniden kucaklayan olumlayıcı etiğin doğuşudur. Bu dönüşüm, özneyi dijital panoptikonun yalnızlığından kurtarıp, tüm türleri ve yeryüzünü kapsayan kolektif bir yaşamda yeniden konumlandırma potansiyeli taşımaktadır. Bu bağlamda, dijital çağın getirdiği yapısal dönüşümleri sadece teknik bir değişim olarak değil, öznenin ontolojik bir kayması olarak okumak gerekir. Tam da bu noktada, Foucault'nun "disiplin toplumu"ndan Han'ın "performans toplumu"na geçiş, yalnızca bir iktidar tekniği değişikliği değil; öznenin kendi varoluşuna bakışının da kökten sarsılmasıdır. Bugün gelinen noktada birey, artık dışarıdan bir kırbaça zorlanan bir kurban değil; "yapabilirsin" (ebilmek) kipiyle ayartılmış, kendi başarısının kölesi ve aynı zamanda acımasız efendisidir. Dijital çağın getirdiği şeffaflık ideolojisi, mahremiyeti bir "engel" olarak kodlarken, bizi gönüllü birer veri nesnesine dönüştürmüştür. "Kendinin sömürgecisi" haline gelen modern özne, her beğeni ve her paylaşımında aslında kendi hapisanesinin duvarlarını bizzat örmektedir. Ancak bu dijital kuşatılmışlık ve "aynının terörü", kaçınılmaz bir kader değildir. Eğer psikopolitika bizi zihinsel bir tükenmişliğe sürüklüyorsa, bu noktada posthümanist arayışlar bize bir çıkış koridoru açabilir. İhtiyacımız olan şey, insanı merkeze alan o eski, narsisistik hümanizmin sınırlarını aşarak; teknolojiyi bir tahakküm aracı olmaktan çıkarıp yeryüzüyle, diğer türlerle ve "öteki" ile kurulan yeni bir bağda konumlandırmaktır.

Sonuç olarak, dijital panoptikonun yarattığı o derin yalnızlıktan kurtulmanın yolu, veri haline getirilemeyen ve algoritmalarla ölçülemeyen insani alanları yeniden keşfetmekten

<sup>26</sup> Yuval Noah Harari, Homo Deus: Yarının kısa bir tarihi, çev. Poyzan Nur Taneli, Kolektif Kitap, İstanbul, 2016, s.405-414.

<sup>27</sup> Braidotti, R. İnsan Sonrası, çev. Öznur Karakaş, Kolektif Kitap, İstanbul, 2014.

geçiyor. Hata yapma hakkı, “verimsiz” kalma cesareti ve sistemin dışına taşan o kaotik yaşam enerjisi, olumlayıcı bir etiğin temel taşlarıdır. Braidotti’nin de işaret ettiği gibi, kolektif bir yaşam bilinciyle donanmış bir “insan sonrası” duruş, sadece bir teknolojik adaptasyon değil; aynı zamanda neoliberal sistemin dayattığı psikolojik çöküşe karşı bir direniş biçimidir. Gelecek, sadece verilerin değil, bu verilerin arasından sızan gerçek yaşamın ve sahici karşılaşmaların elinde şekillenecektir.

### Kaynakça

- Braidotti, R. İnsan Sonrası, çev. Öznur Karakaş, Kolektif Kitap, İstanbul, 2014.
- Crary, J. 7/24: Geç Kapitalizm Ve Uykuların Sonu, çev. Nedim Çatlı, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.
- Foucault, M. Biyopolitikanın Doğuşu: College de France Dersleri (1978-1979), çev. Alican Tayla, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.
- Han, B.-C. Yorgunluk Toplumu, çev. Samet Yalçın, Açılım Kitap, İstanbul, 2015.
- Han, B.-C. Şeffaflık Toplumu, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 2017.
- Han, B.-C. Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 2019.
- Han, B.-C. Palyatif Toplum: Günümüzde Acı, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları İstanbul, 2022.
- Han, B.-C. Ötekini Kovmak: Günümüzde Toplum, Algı ve İletişim, çev. Mustafa Özdemir, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2023.
- Han, B.-C. Sürünün İçinde: Dijital Dünyaya Bakışlar, çev. Zeynep Sarıkartal, Inka Kitap, İstanbul, 2024.
- Harari, Y. N. Homo Deus: Yarının Kısa Bir Tarihi, çev. Poyzan Nur Taneli, Kolektif Kitap, İstanbul, 2016.
- Haraway, D. Siborg Manifestosu, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006.
- Zuboff, S. Gözetleme Kapitalizmi Çağı: Gücün yeni sınırında insan geleceği için savaş, çev. Tolga Uzunçelebi, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2021.

**Etik Kurul Raporu:** Bu çalışma için etik kurul raporu gerekliliği bulunmamaktadır.

**Katkı oranı beyanı:** %100

**Çatışma beyanı:** Makalede, herhangi bir kurum, kuruluş ve kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.